

TURIZM SOHASIDA AMALGA OSHIRILGAN BUGUNGI KUNDAGI ISLOHOTLAR

Irisov Sherbek

Sobirova Shohsanam

Toshkent kimyo xalqaro universiteti turizm yo'nalishi talabalari

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada O'zbekistonda turizmni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyarlari haqida umumiy ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek geografik xususiyatlaridan kelib chiqib, turizmdagi ahamiyatli tomonlari yoritilib berilgan.

Kalit so'zlar: tog', tog' vodiysi, kanal, soy, tog'jinsi, relyef, iqlim, ekzotik turizm, ekologik turizm, buyurtma, qo'riqxonona (zakaznik), milliy tabiat bog'i, ekologik mashrut.

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлены общие сведения об особенностях развития туризма в Узбекистане. Также, исходя из географических особенностей, выделены важные аспекты туризма.

Ключевые слова: гора, горная долина, русло, ручей, хребет, рельеф, климат, экзотический туризм, экологический туризм, заказник, заповедник, национальный природный парк, экологический маршрут.

ABSTRACT

This article provides general information about the characteristics of tourism development in Uzbekistan. Also, based on geographical features, the important aspects of tourism are highlighted.

Key words: mountain, mountain valley, bed, stream, ridge, relief, climate, exotic tourism, ecotourism, reserve, nature reserve, national nature park, ecological route.

KIRISH

Hozirgi iqtisodiy islohotlar jarayonida turizm sohasining rivojlanishi bozor iqtisodiyotining shakllanishida katta ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida turizmning ulushini oshirish maqsadida tegishli ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, respublikada turizm sohasini rivojlantirish bo'yicha qabul qilingan qator qonunlar va me'yoriy hujjatlar xizmat qiladi. Mazkur masalaning ijobiy hal bo'lishida "2006-2010 yillarda O'zbekiston Respublikasida xizmatlar sohasi va servisni jadal rivojlantirish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori va boshqa me'yoriy hujjatlar asosiy dastur bo'lib hisoblanadi. Hamda bugungi kunda turizm sohasining umumiy rivojlanishi va raqobatbardosh turistlik mahsulot yaratish maqsadida, tarmoqda zaruriy islohotlar izchillik bilan amalga oshirilmoqda.

Chunki, iqtisodiyotni modernizatsiyalash va aholi farovonligini oshirish sharoitida turizm sohasini keng rivojlantirish alohida o‘rin tutadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODIKASI

Turizm sohasi rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiy taraqqiyotining kuchli “katalizatori” bo‘lib, chet el valyutasi va sarmoyalar oqimini ta‘minlaydi, unga yaqin bo‘lgan sohalarning tez o‘shishiga ko‘mak beradi, aholi bandligi muammolarini hal etishda yordam beradi va mamlakatning dunyo hamjamiyatidagi obro‘cini oshiradi. Boshqa sohalar bilan qiyoslaganda ancha kam sarf-xarajat bilan turizm sohasida katta valyuta miqdori kelib tushishini ta‘minlash mumkin. Ko‘pgina mamlakatlarda turizm uchta yetakchi sohalar qatoriga kiradi, tez sur‘atlarda rivojlanadi va muhim ijtimoiy hamda iqtisodiy ahamiyatga ega bo‘ladi, chunki turizm quyidagi jihatlariga ega bo‘ladi:

- mahalliy daromadni o‘stiradi; - yangi ish o‘rinlarini yaratadi; - turistik xizmatlar ishlab chiqarish bilan bog‘liq bo‘lgan barcha sohalarni rivojlantiradi. Ma‘lumki, turizm sohasining rivoji mamlakat yalpi ichki mahsulotining hajmi ortishi, aholi bandligini ta‘minlash va daromadlarining o‘shishiga katta ta‘sir ko‘rsatadi. Bu borada xizmatlar sohasi keyingi yillarda noishlab chiqarish sohaslarining ijtimoiy mehnat taqsimotida yirik tarmoqqa aylanib bormoqda. Ya‘ni, 90-yillarning ikkinchi yarmidan ba‘zi mamlakatlarda ishga yaroqli umumiy aholining o‘rtacha 71 foizidan ortig‘i noishlab chiqarish sohaslarida faol ishtirok etmoqda hamda shu orqali mamlakat iqtisodiyoti va aholi turmush farovonligiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Chunki, xizmatlar sohasining muhim ulushi turizm sohasiga to‘g‘ri keladi. Amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida mamlakatimizda turizm sohasining bosqichma-bosqich rivojlanishi ta‘minlanmoqda. Xususan, 2016-yilda mamlakatimizda 2002,6 mlrd. so‘mlik turistik xizmatlar ko‘rsatilgan bo‘lib, sohaning “YaIM” dagi ulushi 1 foizni tashkil qildi. Bundan tashqari, sohaning aholi bandligini ta‘minlash va daromadlarini oshirishdagi ahamiyatiga to‘xtalib o‘tadigan bo‘lsak, 2016 yil 140 ming nafar kishi bandligi ta‘minlangan bo‘lib, iqtisodiyotda ish bilan bandlarning 0.8 foizini tashkil qilgan. Hamda hozirgi kunda dunyo bo‘yicha turizm sohasida 195 mln.dan ziyod kishi, ya‘ni dunyodagi jami band aholining qariyb 8 foizi ishlaydi. Bu esa yangi ish o‘rinlari yaratish borasida turizm imkoniyatlarining yuqori ekanligini ko‘rsatadi. Turizm sohasi aholi bandligini ta‘minlash, ayni paytda mintaqa iqtisodiyotini rivojlantirishning muhim manbasiga aylanmoqda. Shu bilan birga, mamlakatimizda mehmonxona xo‘jaligi yanada taraqqiy etib, 500 dan ortiq turli mulkchilik shaklidagi mehmonxona va joylashtirish obyektlari faoliyat ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, keyingi besh yillikda 200 tadan ortiq xususiy mehmonxonalar ishga tushgan. Chunki, mamlakatimizda sayyohlar oqimining asosiy qismi turistik markazlar va turizm infratuzilmasi obyektlari yuqori bo‘lgan Samarqand, Buxoro va Xiva shaharlariga to‘g‘ri kelmoqda. Shu bois, Respublikamiz mintaqalarida turizmni rivojlantirish

imkoniyatlari ichki turizmni rivojlantirish sohasida rejalashtirish va marketing masalalariga tizimli yondashuv zarurligini ko'rsatadi Avvalo, turizm sohasi bugungi kunning eng muhim ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy "fenomeni" sifatida jahon iqtisodiyotidagi eng serdaromad sohalardan biri hisoblanadi. Iqtisodiyotning ushbu sektorida umumiy daromad hajmi trillionlab dollarni tashkil etmoqda va har yili butun dunyoda 1 mlrd. nafardan ortiq kishi sayohat qilmoqda.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'zbekiston turizmining rivojlanishi bevosita "Buyuk Ipak yo'li" bilan bevosita bog'liq bo'lib, "Buyuk Ipak yo'li"ning tutgan o'rni va mohiyati nihoyatda cheksiz ahamiyatga ega. Bir necha asrlar davomida yer yuzining G'arb va Sharqida istiqomat qilgan xalqlarni Janubiy-Sharqiy Osiyodan O'rta yer dengizi mamlakatlarigacha cho'zilgan va "Buyuk Ipak yo'li" deb nom olgan savdo-sotiq yo'li bir-biri bilan qo'shilib turgan. Bu yo'lga "Ipak yo'li" deb nom berilishining asosiy sababi shu yerdan tashiladigan mahsulotlarning ipak bo'lganligidir. Ipak tayyorlash bilan bog'liq bo'lgan sirni Xitoy ustalari ming yillar davomida kishilardan yashirib kelganlar. Ammo "Buyuk Ipak yo'li" orqali tashilgan mahsulotlar ipakdan iborat bo'lmay, balki bu yo'l orqali bronza, chinni, jun, xom ashyolar va ulardan tayyorlangan buyumlar ham tashilgan. Chunonchi, "Buyuk Ipak yo'li" qariyb ikki ming yillik tarixga ega.

Bu yo'l asosan Italiyadan Turkiya orqali Iroq va Eronga borgan. U erdan esa Markaziy Osiyo hamda Shimoliy Pomir orqali Qashqar va Yorkentgacha borib, bu yerda yo'l ikkiga ajralgan hamda shimol tomondan Takla-Makon sahrosini aylanib o'tib, Lobnor ko'li yaqinida yana qo'shilgan va Xitoyga ketgan. Shuningdek, hozirgi kunga kelib, qadimdan yuksak madaniyati va ilm-fani, me'moriy obidalari bilan ko'pchilikni hayratga solib kelgan shaharlarimiz zamonaviy sayyohlik markaziga aylandi. Bu vazifalarni amalga oshirish bevosita sayyohlikning rivoji bilan bog'liq bo'lib, ushbu soha iqtisodiyot tarmoqlarining rivoji, xorijiy valyutalarni keng jalb qilish, qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish va xalqaro aloqalarni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Bu borada O'zbekistonda turizm sohasini jadal rivojlantirish uchun investitsiyalarni keng jalb qilish, sohaga innovatsion g'oya va texnologiyalarni keng joriy etish hamda mamlakatning boy tabiiy, madaniy va tarixiy merosi, resurslari va imkoniyatlaridan har tomonlama foydalanish lozim.

Shuning uchun ham, mamlakatda keng rivojlanayotgan turizm va sayyohlik sohasi kelajakda yuqori taraqqiyotga erishish omili bo'lib hisoblanadi. Chunki, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga erishishning muhim yo'llaridan biri mamlakatimizning turistik salohiyatidan samarali foydalanishiga ham bevosita bog'liq. Turizm salohiyati tushunchasi ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyat va mazmunga ega bo'lib, u bevosita turizm sohasining imkoniyatlaridan kelajakda samarali foydalanish natijasi bilan belgilanadi. Turizm salohiyati iqtisodiy kategoriya sifatida turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi.

Avvalo, “salohiyat” tushunchasining turli xil talqinlarini ko‘rib chiqqan holda, innovatsion salohiyat ta’rifi quyidagicha izohlanadi.

Ya’ni, “salohiyat” tushunchasi lotincha “potential” so‘zidan kelib chiqib, “imkoniyat, kuch va qudrat” degan ma’nolarni bildiradi. Biroq, yirik iqtisodiy lug‘atda “salohiyat” tushunchasi “mavjud vositalar majmui”, “har qanday sohadagi imkoniyatlar” va “mavjud manbalar, vosita va zahira” sifatida ta’riflanadi.

Darhaqiqat, “salohiyat” tushunchasining yuqorida keltirilgan talqinlarning umumiy jihati sifatida muayyan maqsadlarga erishishda talab qilinadigan va zarur bo‘lgan ba’zi vositalar majmui hamda nimanidir amalga oshirilishida qandaydir imkoniyatlarning mavjudligidan tashkil topgan bo‘ladi. Biroq, mintaqaning ekoturizm tarmog‘i uchun salohiyat ham mavjud bo‘lib, bu tabiatni muhofaza qilish, ekoturistlarni ona tabiatga keng jalb etish, noyob o‘simliklar va hayvonot dunyosini saqlash va ko‘paytirish muammolarini hal qilish, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitni yanada yaxshilash hamda aholini yangi ish joylari bilan ta’minlash kabi vazifalarni bajaradi.

Turizm salohiyatini oshirish maqsadida sohani kelajakda rivojlantirish masalasi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ma’ruzalarida o‘z aksini topgan bo‘lib, ma’ruzalarda hududlarni kompleks va intensiv ravishda rivojlantirish borasida qabul qilingan yangi maqsadli dasturlarni amalga oshirish bo‘yicha muhim vazifa va choralarni belgilab berilgan. Darhaqiqat, hududlarni kompleks rivojlantirish borasida yangi maqsadli dasturlar ishlab chiqilib, amaliyotga tadbiiq qilindi.

Chunki, Respublikamizda turizm sohasi yaxshi rivojlangan Xorazm viloyati bu borada ulkan salohiyat va turistik imkoniyatlarga ega hudud hisoblanadi. Olib borilgan samarali va izchil islohotlar tufayli turizm sanoatini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilib, viloyatning go‘zal tabiati, muqaddas qadamjolari, noyob me’moriy obidalari hamda fayzli go’shalari dunyo ahlini tobora o‘ziga maftun etmoqda. Natijada, mintaqaviy turizm rivojlanib, buni amalga oshirish uchun xizmatlar sohasini rivojlanishiga bir qator omil va jarayonlar ta’sir ko‘rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan Qaror asosida 2017-yilning 4-mayda 2017-2021 yillarda Xorazm viloyati va Xiva shahrining turizm salohiyatini kompleks rivojlantirish Dasturi qabul qilindi. Mazkur hujjatning qabul qilinishi Xorazm viloyati hududida turizmni kelajakda barqaror rivojlantirish va turizm salohiyatini oshirish asosida ushbu sohaning hududlarni rivojlanishiga bo‘lgan ta’sirini kuchaytirishdan iborat bo‘ldi. Avvalo, mazkur imkoniyatlarni to‘liq yuzaga chiqarish uchun turizm salohiyatini oshirish lozim. Shu boisdan ham, turizm sohasini Respublikamizning hududlarda rivojlantirish asosida turizm salohiyatini oshirishning huquqiy asoslari ta’minlanmoqda. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan Farmon asosida investitsiyalarni keng jalb qilish, innovatsion g‘oya va texnologiyalarni joriy etish hamda mamlakatning boy tabiiy,

madaniy-tarixiy merosining resurslari va imkoniyatlaridan samarali foydalanish hisobiga turizm sohasini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratildi.

Ularga asosan, 2018-yil 10- fevraldan boshlab, Isroil, Indoneziya, Koreya, Malayziya, Singapur, Turkiya va Yaponiya fuqarolari hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 4- maydagi PQ-2953 sonli “2017-2021 yillarda Xorazm viloyati va Xiva shahrining turizm salohiyatini kompleks rivojlantirish muntazam aviaqatnovlarni amalga oshiruvchi xorijiy aviakompaniyalar havo kemalari ekipajining a‘zolari uchun O‘zbekiston Respublikasi hududiga kirgan kundan e‘tiboran 30 kunlik muddatga vizasiz rejim tartibi belgilandi hamda boshqa 39 ta davlatlarning fuqarolari uchun turizm vizalarini rasmiylashtirishning soddalashtirilgan tartibi joriy qilindi. Bevosita mazkur mamlakatlardan Xorazm viloyatida katta miqdorda turistlar tashrif buyurib, turizm salohiyatini oshirishda muhim o‘rinlarni egallamoqda. Shuningdek, turizmdagi rasmiyatchiliklarni yanada soddalashtirish va turizm salohiyatini oshirishga xizmat qilish maqsadida 2018- yilning 1-mayidan boshlab, O‘zbekistonda tranzit bo‘yicha harakatlanayotgan chet ellik yo‘lovchilarga 72 soatlik kirish vizalari berish joriy etildi.

Mazkur imkoniyatning yuzaga chiqishi ham turizm salohiyatini oshirishga qaratilgan yo‘nalish bo‘lib, unga asosan turizm dasturlari bo‘yicha tanishuv turlari uchun turistlarning aeroport chegara hududidan tashqariga qisqa muddatli nazorat qilinadigan holda chiqish tartibi belgilandi. Mazkur holda yo‘lovchilarda uchinchi mamlakatga aviachipta va vizasi bo‘lishi hamda konsullik yig‘imlarini to‘lashi lozim bo‘ladi. Quyi Amudaryo mintaqasi Qoraqalpog‘iston Respublikasi va Xorazm viloyatidan tarkib topgan. Biroq, Xorazm viloyati “kichik mintaqa” sifatida turizmga ixtisoslashgan alohida hudud hisoblanadi. Shunday qilib, turizm salohiyatini ommaga ko‘rsatish va yanada rivojlantirishga qaratilgan turizm sohasida davlat siyosatining asosiy yo‘nalishi iqtisodiyotining daromadli tarmog‘iga aylantirish, turizm sohasida huquqiy va normativ bazasi shakllantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratishdan iborat. Ulardan tashqari, turizm salohiyatidan maqsadli va samarali foydalanish uchun ichki va xalqaro turizmni rivojlantirish talab qilinadi. Ularning ichidan xalqaro turizm muhimi bo‘lib, muntazam va aniq bir maqsadga qaratilgan korxonalarining turizm sohasidagi faoliyati bilan bog‘liq holda biron-bir mamlakat hududida turistik xizmatlar va turistik mahsulotlarni biron-bir mamlakatda doimo yashaydigan sayohat qiluvchi shaxslarga taqdim etishdir.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, turizm sohasining salohiyati keng qamrovli tushuncha bo‘lib, undan foydalanish bevosita turizm turlaridan samarali foydalanish va samaradorligini yanada oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Shu bilan birga, bozor iqtisodiyoti sharoitida turizm sohasining salohiyatini oshirish uchun quyidagi yo‘nalishlardagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim:

- turistik salohiyatning tarkibiy qismlaridan biri bo‘lgan asosiy vositalar tarkibini sifat jihatidan yaxshilash va sifatli bo‘lishga ta‘sir qiluvchi omillarni hisobga olish;

- turistik salohiyatning tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib hisoblangan aylanma mablag‘larga tegishli bo‘lgan masalalarni ijobiy jihatdan hal qilish va uning aylanishini tezkor ta‘minlash;

- turistik salohiyatining tarkibida nomoddiy aktivlar bilan bog‘liq bo‘lgan masalalarni yaxshilash yo‘llarini takomillashtirish hamda optimal qarorlar qabul qilish;

- turistik salohiyatni ta‘minlashda muhim o‘rin tutadigan mehnat salohiyatidan samarali foydalanish va uni ish o‘rinlariga nisbatan to‘g‘ri mutanosiblikda taqsimlash.

Umuman olganda, bozor munosabatlarini hisobga olgan holda turizm salohiyatini oshirish uchun cheklangan resurslardan samarali va intensiv foydalanish orqali ijobiy natijaga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 3 fevralda qabul qilingan PF5326-sonli “O‘zbekiston Respublikasi turizm salohiyatini rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratish bo‘yicha qo‘shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2018 yil 28 dekabr. Toshkent shahri. // www.president.uz
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 4 mayda qabul qilingan PQ2953 sonli “2017-2021 yillarda Xorazm viloyati va Xiva shahrining turizm salohiyatini kompleks rivojlantirish Dasturi to‘g‘risida”gi Qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 3 fevralda qabul qilingan PF5326-sonli “O‘zbekiston Respublikasi turizm salohiyatini rivojlantirish uchun qulay sharoitlarni yaratish bo‘yicha qo‘shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevralda “2017-2021 yillarda O‘zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi” to‘g‘risidagi Farmoni